II. ULUSLARARASI BOZOK SEMPOZYUMU

Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları

04 - 06 MAYIS 2017

BİLDİRİ KİTABI

I. CİLT

- ANTİK ÇAĞ TURİZMİ
- TARİH TURİZMİ
- KÜLTÜR TURİZMİ
- İNANÇ TURİZMİ
- JEOTURİZM

Bozok Üniversitesi II. Uluslararası Bozok Sempozyumu
Yozgat'ın Turizm Potansiyelleri ve Sorunları
(II. International Bozok Symposium)
Tourism Potential of Yozgat and its Problems
04 -06 Mayıs 2017
Bildiri Kitabı

Editörler
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Prof. Dr. Galip AKIN
Yrd. Doç. Dr. Esra ÜNAL ÇAKIR
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer İLHAN
Arş. Gör. Gülşah GÖDEK

Görsel Tasarım
Neşe KARABACAK
Gamze AYDIN

Yönetim Yeri
Bozok Üniversitesi Rektörlüğü
İletişim Protokol ve Enformasyon Müdürlüğü
Medrese Mah. A. Menderes Bulvarı
No:118 66200 Yozgat
Tel: 0354 217 24 56
Fax: 0354 212 80 56
basin.yayin@bozok.edu.tr

Basım Yeri ve Yılı: YOZGAT 2017
Bozok Üniversite Yayınları

*Bu bildiri kitabımda yayımlanan içerik kullanımından doğabilecek sonuçlardan veya yanılgılardan yayınevi ve editörler sorumlu tutulamayacaklardır. İçeriklerde yer alan görüşler ve fikirler yayınevi ve editörlerin görüşlerini yansıtmaz. Makalelerin hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

YOZGAT İL SINIRLARINDA İKİ OSMANLI KALESİ

KARAHİSAR-I BEHRAMŞAH (MÜŞALİM) VE AKÇAKALE

Murat Hanilçe*

Özet

Osmanlı Devleti egemenliği boyunca Yozgat'ın idari yapısı günümüzden oldukça farklıydı. Özellikle bugün Yozgat ili sınırları içerisinde kalan Aydıncık, Çekerek, Kadışehri ve Akdağmadeni ilçe topraklarının önemli kısmı o tarihlerde Sivas sancağına bağlı Zile kazası sınırlarındaydı. Söz konusu bölgeler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Dulkadirlilerle Osmanlıların bir kesişme noktası olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına oldukça yakın bir konumdaydı.

Osmanlıların 15 ve 16. Yüzyıllarda tuttukları tapu kayıtları ve diğer arşiv belgelerine göre, bu çalışmaya konu olan iki kaleden birisi aynı zamanda Zile'ye bağlı bir nahiye olan Karahisar-ı Behramşah'ta ve diğeri Halka-i Hass nahiyesindeydi. Karahisar-ı Behramşah'taki kaleye kalede oturan ve Zile zaimi olan Müşalim oğlu Ali Bey ve sülalesinden dolayı Müşalim kalesi denmekteydi. Halka-i Hass nahiyesinde bulunan kale Akça Kale adını taşımaktaydı.

Bu bildiride, günümüzde Yozgat Akdağmadeni ilçesi sınırlarında kalan Karahisar-ı Behramşah ile Kadışehri ilçesi sınırları dâhilinde bulunan Akça Kale'nin arşiv belgelerine göre tarihi ortaya konulacaktır. Adı geçen kalelerin günümüzdeki durumu ile ilgili yöre halkından elde edilen bilgiler de değerlendirilecektir. Bu kaleler hakkında eksik bazı bilgiler bu çalışma ile tamamlanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında Yozgat ve çevresindeki Türk kalelerinin Türkiye turizmine kazandırılması konusunda bazı tespitler ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Yozgat, kale, Karahisar-ı Behramşah, Akça.

Abstract

Two Ottoman Fortresses in the Borders of Yozgat Province Borders Karahisar-I Behramşah (Müşalim) And Akçakale Fortresses

* Yrd.Doç.Dr.,Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat-TÜRKİYE. E-posta: murat.hanilce@gop.edu.tr

During the ottoman Empire governance, Yozgat had a different adminstrative structure than today. Especially , today the important part of Aydıncık, Çekerek, Kadışehri and Akdağmadeni district lands within the boundaries of Yozgat province were at the Zile province which was a sanjak of Sivas.

These regions were in a position very close to the eastern borders of the Ottoman Empire, as it was an intersection point of the Ottomans with the Dulkadirids in the early period of the Ottoman Empire. Among those fortresses The Karahisar-ı Behramşah fortress was also called Müşalim fortress after Müşalimoğlu Ali Bey and his dynasty, Ali Bey who was zaim of zile. Name of the castle that located at township of Halka-i Hass was called Akçakale.

In this paper, the history of Karahisar-ı Behramşah which is located within the boundaries of Akdağmadeni and Akçakale which is located within the boundaries of Kadışehri districts, will be revealed according to archival documents. The information obtained from the local people regarding the current situation of the aforementioned fortresses will also be evaluated. Some missing information about these fortresses will be tried to be completed with this paper. In the conclusion of the paper, some determinations and evaluations will be made about bringing Yozgat and its surrounding Turkish fortresses to Turkish tourism

Keywords

Yozgat, Fortress, Karahisar-ı Behramşah, Akça, Akdağmadeni, Kadışehri.

1. Giriş

Kale Arapça kal‘ kökünden türemiş bir kelimedir. Arapça’da anlamı “tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası ya da dağ kadar büyük bulut”tur. Osmanlılar zamanında muhkem yapı anlamında kullanılan kal‘a (kale) sözcüğü buradan gelmektedir[1]. Kal‘a kelimesi askerin talim veya savaşta, arkaları birbirine gelmek üzere dört saftan ibaret bir kare meydana getirerek aldığı pozisyon için de kullanılmıştır[2]. Kaleler, stratejik bölgeleri ya da geçitleri korumak ve bu iş için gereken askeri kuvveti barındırmak üzere yapılmış; tahkim edilmiş yapılardır. Türk kaleleri bir iskân yerini korumak üzere birkaç tabaka duvar ile yapılmış veya mevcut bir kale etrafında gelişmiştir.

Anadolu’da bulunan Malatya, İznik ve Diyarbakır kaleleri gibi bir kısım kale zor zamanlarda halkı içine alabilecek genişlikte yapılmış Bizans’ın büyük kale özelliğini barındırmaktadır. Ayasuluğ, Honaz, Karahisarlar, Bursa, İzmir (Kadifekale), Kütahya, Kastamonu, Ankara, Niksar, Turhal ve Bayburt kaleleri Bizans’ın küçük görünümlü kastraları

[1] Semavi Eyice, “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, cilt: 24,İstanbul 2001, s. 234-242.
[2] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 24. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2007, s. 483.

(kale) arasında yer almaktadır. İkinci grup kaleler en fazla 200 evi içine alabilecek büyüklüktedir[3]. Bunun dışında önemli geçitleri tutan Türk kaleleri de vardır. Örneğin Kırşehir'deki Cemele kalesi bunlardan biridir. Kendisi oldukça yüksekte inşa edilen bu kalenin bulunduğu tepenin altında küçük bir köy vardır. Bu açıdan bakıldığında Cemele kalesi bir iskân yerini korumaktan çok stratejik amaçlı bir görünüm arz eder. Öte taraftan belli başlı Türk kalelerinde orta hisar ve dış hisardaki yerleşmeler zamanla dışa taşmış ve düz araziye inmiştir. Adeta kale ile şehir kaynaşması giderek azalmıştır. Amasya, Tokat ve Van kaleleri buna örnektir.

Osmanlı öncesi dönemde Kadı Burhaneddin Devleti zamanında bugünkü Yozgat ili sınırları içerisinde Kazankaya ve Çekerek kaleleri adı altında iki kale kaydı bulunmaktaydı[4]. Bununla birlikte, gerek Kazankaya gerekse de Çekerek kalelerine ilişkin Osmanlı tahrir defterlerinde bir bilgi bulunmaması bu iki kalenin Osmanlı egemenliğinden sonra faal olmadığını ortaya koymaktadır. Ne var ki, 1519 tarihinde Kızılkünbed nahiyesinin genel vergi dökümü yapılırken Kızılkünbed kalesi merdan ve sipahilerinin vergi dökümünün verilmesi yörede bulunan Kazankaya kalesi hakkında bir miktar şüphe de doğurmaktadır.

Osmanlılar zamanında Zile kazasına bağlı ve günümüzde Yozgat merkez ilçesine bağlı Osmanpaşa beldesinde bulunan Emirci Sultan Zaviyesi ve Karahisar-ı Behramşah kalesi Selçuklular döneminde iki önemli merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Emirci Sultan zaviyesi kültürel bir merkez teşkil ederken, Müşalim kalesi daha çok siyasi bir merkez görüntüsü çizmekteydi[5].

2. Karahisar-ı Behramşah (Müşalim) Kalesi

Karahisar-ı Behramşah Kalesi Yozgat ili Akdağmadeni ilçe merkezinin 10 km. kuzeyinde yer almaktadır. Sivas-Ankara karayolunun geçtiği E-88 karayoluna ise 5 km. uzaklıkta konumlanmaktadır. 1870'li yıllara kadar Karahisar-ı Behramşah adını muhafaza eden kale ve etrafındaki yerleşmenin bulunduğu köy, bu tarihten sonra Muşalimkalesi adıyla anılmıştır. 1965 senesinde Çalışkan köyü adını almıştır. 1995 yılında ise Muşalimkalesi adına yeniden kavuşmuştur. Köyde bugün Büyükgeçe ve Küçükgeçe adında iki mahalle bulunup bu mahallelerin sınırını ortalarından geçen Bahçe Deresi çizmektedir[6].

---

[3] Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 177-178.
[4] Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 294, 296 ve 345.
[5] Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989, s. 13.
[6] Hakkı Yurtlu, *Geçmişten Günümüze Akdağmadeni*, Ankara 2001, s. 203-204.

Türkiye sınırları içerisinde ikisi Trakya'da -biri Karahisarlı şeklinde olmak üzere- otuzdan fazla yerde Karahisar adına rastlanmaktadır[7]. Türkler Anadolu'ya gelmeden önce, özellikle Roma ve Bizans dönemlerinde, bu topraklarda pek çok şehir ve kasaba askeri garnizon özelliğinde idi. Bizans'ın castra (castron)[8] adını verdikleri kale kentlere Türkler çoğunlukla Karahisar demişlerdir. Çoğu Selçuklu devrinden kalma "karahisar" adı taşıyan kale-kentlerden bazıları şunlardır:

Karahisar-ı Yavaş (Konya ili Karapınar ilçesi Karahisar köyü),

Karahisar-ı Demirlü (Çorum ili Alaca ilçesine bağlı Kalehisar köyü),

Karahisar-ı Teke (Antalya ili Serik ilçesi Yanköy),

Karahisar-ı Develi (Kayseri ili Yeşilhisar ilçesi),

Karahisar-ı Osmancık (Çorum ili Osmancık ilçesi),

Hamam Karahisar (Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi Hamam Karahisar köyü),

Karahisar-ı Kögonya (Şapın-Şebinkarahisar) ve

Karahisar-ı Sahib-devle (Afyonkarahisar)[9].

Türklerin Bizans'tan aldıkları castraların çoğuna kara hisar adını koymalarına ilişkin farklı görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre, kara hisar kuvvetli kale manasında kullanılmıştır[10]. Bir başka görüşe göre ise kara sıfatı, çoğunlukla üzerine hisar yapısının oturtulmuş olduğu sert bazalt veya trakit lavlarından müteşekkil, yalçın kaya kütlelerinin koyu rengi ile alakalı olmalıdır[11].

Türkiye sınırları içerisindeki 30 civarındaki kara hisardan biri olan Karahisar-ı Behramşah kalesinin adını kimden aldığı konusu tartışmalıdır. Behramşah adına ilişkin üç görüş ortaya koymak mümkündür: Birincisi, Alaeddin Keykubat I Kögonya ve bağlı yerlerin teslimi karşılığında Şam hududunda bulunan bazı yerleri mülkiyet, Kırşehir'i de muaf ve müsellem ikta olarak Mengücekoğullarından Muzaffereddin'e vermiştir. Melik Muzaffereddin'in üç oğlu vardır. Fahreddin Süleyman, İzzeddin Siyavuş ve Melik Nasıreddin Behramşah. Keykubat, onlara da

[7] Metin Tuncel; "Karahisar ", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s.416.

[8] Selçukluların Anadolu'da dönemin askeri ve siyasal koşullarına dayalı olarak; Anadolu yerleşme ve ulaşım sisteminin stratejik bağlantı-geçiş noktalarında, sarp ve erişilmesi güç kayalıklar üzerine inşa edilmiş Roma-Bizans döneminden devralınan castron (kale kentler) niteliğindeki yerleşmeleri, Türk toponomi geleneği kapsamında Karahisar olarak adlandırdıkları ve Anadolu savunma sisteminin mekânsal unsuru olarak askeri ve stratejik açıdan harekât üssü işlevi yüklenmiş merkezler olarak kullandıkları belirlenmiştir. Bk. Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek), *Megaron* (2010), 5/2, s. 59-60.

[9] Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23 (Bahar 2008), s. 21. Ayrıca bk. Özcan ve Yenen, *aynı makale*, s. 59-60.

[10] Koca, *aynı makale* s. 21.

[11] Besim Darkot, "Karahisar", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul 1977, s. 276.

hilatler ve kıymetli hediyeler giydirmiştir[12]. İbn-i Bibi'nin kayıtlarında Nasıreddin Behramşah'tan başka üç farklı Behramşah adına daha rastlamak mümkündür: Erzincan hâkimi Mengücekli Fahreddin Behramşah[13], emir-i meclis Mübarizeddin Behramşah[14], emir-i candar Necmeddin Behramşah[15]. Selçuklu yerleşme tipolojileri üzerinde çalışan Koray Özcan, kale adını İbn-i Bibi'nin bahsettiği Melik Muzafereddin'in oğlu Nasıreddin Behramşah'a dayandırmaktadır[16]. Benzer şekilde, Osman Turan da Behramşah adını Nasıreddin Behramşah'la açıklama çabasında olmuştur[17]. Faruk Sümer, kaleye adını veren Behramşahlar'ın sonuncusu olması ihtimali üzerinde durmuştur[18].

Karahisar-ı Behramşah adını içeren ilk kayıt Celaleddin Karatay'ın vakfiyesinde geçmektedir. Celaleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan arasında yaptırdığı kervansarayın vakıfları arasında Karahisar-ı Behramşah kasabasında bulunan bir han üzerinde durulmaktadır. Söz konusu bilgiyi içeren vakfiyede bu Karahisar'ın Şarki Karahisar olduğu, fakat Karahisar-ı Behramşah adıyla şöhret bulduğu da belirtilmektedir. Kervansaraya ait vakıfların dışında Karahisar-ı Behramşah'ta, Karatay'ın kardeşi Kemaleddin'in bir medresesi, sahibine nispetle bir Behramşah hanı ve Hatip camii adında bir camiden de bahsedilmektedir[19]. 1340'larda Hamdullah Müstevfi (Kazvinî) Nuzhetü'l-Kulûb isimli eserinde Karahisar-ı Behramşah adına

[12] İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, c. 1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s. 369-370.
[13] İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 91, 94,192, 197 ve 356.
[14] İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 135, 194, 209, 218, 221 ve 288.
[15] İbn-i Bibi, *aynı eser*, s. 156.
[16] Koray Özcan Selçuklu dönemi tarihi kaynaklarında Karahisar-ı Behramşah'a ilişkin ilk kaydın, Sultan Birinci Alaeddin Keykubat döneminde (1220-1237) Sivas-Kırşehir kervan yolu üzerindeki Karahisar-ı Behramşah ve yöresinin Mengücek meliki Nasıreddin Baehramşah'a, Erzincan kentinin teslimi karşılığında ikta olarak verildiğine ilişkin olduğunu belirtmektedir. Bk. Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklör*, 2008, Yıl 20, sayı: 77, s. 92-93. Bununla birlikte, Özcan'ın bu bilgiye kaynak olarak gösterdiği İbn-i Bibi'de yukarıda metin içerisinde de belirttiğimiz gibi Nasıreddin Behramşah'ın adı geçmekle birlikte kendisi Erzincan meliki gibi gösterilmemekte Kögonya hâkimi olan Melik Muzafereddin'in oğlu olarak anılmaktadır. Başka bir ifadeyle, İbn-i Bibi, Nasıreddin Behramşah'la ilgili detaya yer vermemektedir.
[17]Osman Turan, Celaleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan arasında yaptırdığı kervansarayın vakıfları arasında Karahisar-ı Behramşah kasabasında bulunan bir handan bahsetmektedir. Osman Turan, Karahisar-ı Behramşah adının Selçuklular döneminde hangi Behramşah'tan geldiği konusunun net olmadığını belirttikten sonra Kögonya meliki Muzafereddin Mahmud'un oğlu Nasureddin Behramşah'tan gelmesinin kuvvetli bir ihtimal olduğunu öne sürmektedir. Bu görüşünü de Muzafereddin'in Kırşehir'de oturması ve oğullarının Selçuklu idaresinede rahat bir yaşam sürmesine bağlamaktadır. Bk. Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfı ve Vakfiyeleri", *Belleten*, cilt: 12, sayı: 45, Ocak 1948, s. 65-66.
[18]Faruk Sümer, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ın İzzeddin Keykavus'un (1211-1220) büyük emirlerinden olmaktan başka aynı zamanda Sivas Valisi olduğunu belirtmektedir. 1218'de Eyyubilelerle yapılan savaşta hatalarının Selçuklu yenilgisini getirdiğini söyleyen Sümer, adı geçen Mübarizeddin'in cezalandırıldığını da dile getirmektedir. Emir-i Candar Necmeddin Behramşah konusunda ise bir tereddütten söz eder: 1240 yılında Babailer üzerine gönderilen bir Behramşah-ı Candar olduğunu da akla getirir. Bu açılardan da Behramşah-ı Candarlardan birisinin kaleye adını verme olasılığını dile getirir. Bu bağlamda da Paul Wittek'i kendisine dayanak yapar. Şu an okunamayan kale kitabesi Paul Wittek'e göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait olmalıdır. Faruk Sümer de şunu vurgulamaktadır. Eğer Paul Wittek'in görüşü doğru ise, kaleye adını veren Behramşah-ı Candar olmalıdır. Yani Babailer üzerine yollanan Behramşah. Bk. Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 333-335.
[19] Turan, *aynı makale*, s. 65-66.

yer vermiş; ancak kalenin ve çevresindeki kasabanın Konya'da bulunduğunu yazmıştır. Konya'daki bu Karahisar-ı Behramşah kazasının hukuk-ı divanisini 11600 dinar olarak göstermiştir[20]. O halde, Kazvini'nin bahsettiği Karahisar Konya'da olmalıdır. Osman Turan'ın tespitlerine göre, Karahisar-ı Behramşah, Moğol hakimiyeti döneminde en az Kastamonu büyüklüğünde bir ekonomik hacme sahiptir[21]. Bu ekonomik hacim, kalenin ve etrafındaki yerleşmenin Selçuklu savunma sistemi içindeki askeri-stratejik kimliğinin ötesinde alt bölgesine de hizmet veren bir alım-satım/ticaret merkezi olarak geliştiği düşüncesini de doğurmaktadır[22].

Esterebadi, Kadı Burhaneddin'in (1382-1389) bu kaleyi altın karşılığı satın alıp Eratna oğlu Ali Bey'le anne tarafından akraba olan Moğol emirlerinden Nebi diye birinin yönetimine bıraktığından bahsetmektedir[23]. Esterebadi'nin anlattıklarına bakılırsa Nebi, daha sonra kendisine çokça güvenen Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş; onun başlıca düşmanlarından olan Amasya hakimi Emir Ahmed ile Tokat hakimi Şeyh Necib ile birleşmiştir. Adı geçen Nebi, Kadı Burhaneddin'in düşmanları üzerine galip gelmesinden korkarak Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'e sığınmış ve kısa süre içerisinde de ölmüştür. Ankara Savaşı'nın (1402) kısa bir süre sonra Çungar emirlerinden Gözleroğlu kaleyi kuşatmış; ancak Çelebi Mehmed tarafından bozguna uğratılmıştır[24]. Kadı Burhaneddin, bu kalenin olduğu bölgeyi av sahası olarak da kullanmaktaydı[25].

Karahisarlar, Osmanlı mülküne girdikten sonra sükun ve asayişin tekerrür etmesi ve hudutların uzaklaşması yüzünden terk edilmiş bakımsız kalıp çoğu harap olmuş bazılarının isimleri silinmiş fakat adları civardaki meskun mevkilerin isminde baki kalmıştır[26].

XV ve XVI. yüzyıllarda Karahisar-ı Behramşah ya da bazı yerlerdeki kullanmıyla Behramşah Karahisarı ya da Karahisar-ı Muşalim adı hem bir kale hem kalenin eteklerinde kurulu bir nahiye merkezini hem de genel olarak bir nahiyeyi ifade eden bir isim olarak kullanılmıştır. Karahisar-ı Behramşah kalesi, nahiye merkezinden bağımsız olarak, köyün kuzeydoğusunda bölgeye hakim bir tepe üzerine kurulmuştur. Eski Sivas-Kırşehir yolu üzerinde

---

[20] Hamdullah Kazvini, *Nuzhat al-kulub.* nşr. G. le Strange, (GMS), Leiden 1913, s.97. İlgili bölüm adresi verilen siteden İngilizce nüshadan alınmıştır.
Bk. http://persian.packhum.org/persian/main?url=pf%3Ffile%3D16301012%26ct%3D0 (15.01.2014)
[21] Turan, *aynı makale*, s. 66.
[22] Özcan, *aynı makale*, s. 93.
[23] Bk. Esterabadi, *aynı eser*, s. 238. Amasyalı Hüseyin Hüsameddin Bey'in tarihinde de bu bilgiye rastlanmaktadır. Ancak Hüsameddin Bey Karahisar-ı Behramşah adını vermekle birlikte Bayramşah ihtimalini de bu konuyu izah ettiği kısımda göstermiştir. Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, cilt: 3, İstanbul 1327-1330-1925, s. 104.
[24] Sümer, *aynı bölüm*, s. 333.
[25] Esterabadi, *aynı eser*, s. 482. Bu bilgi Yaşar Yücel'in *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti* kitabında da yer almaktadır. 1397 senesinde Erzincan emiri Mutaharten üzerine yürümeden evvel Kadı Burhaneddin'in Karahisar'ı Behramşah'a avlanmak için geldiği belirtilmektedir. Bkz. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s.147.
[26] Darkot, *aynı madde*, s. 276-284.

önemli duraklardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu yol, büyük olasılıkla, Sivas-Yenihan (Yıldızeli) güzergahından sonra Karahisar-ı Behramşah'tan geçiyor; yine Karahisar-ı Behramşah nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Karamağara mezrasını takip edip, Sorgun-Osmanpaşa (Osmanlı egemenliğinin ilk dönemlerinde Hüseyanabad'a bağlı Sultaneymirci köyü)-Şefaatli ve Hacıbektaş üzerinden Kırşehir'e ulaşıyordu[27]. Seydi Ali Reis, 1557'de Sivas'tan Bozok'a giderken ziyaret etmiştir[28]. Kâtip Çelebi zamanında Sivas eyaletinin bir kazasıydı[29].

Osmanlı Devleti'ne ait 887/1482 senesinde tamamlanan 15 numaralı tahrir defterinde Rum kaleleri başlığında Sivas, Hargün, Medoş, Tokat, Firuz, Amasya, Turhal, İskilip, Osmancık, Cemele, Karahisar-ı Demirlü adlarında 11 kalenin adına yer verilmiştir. Aynı tarihte Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale zeamet olarak anılmıştır[30]. Karahisar-ı Behramşah kalesinin *mülazım*larına ilişkin ilk verilere 1485 tarihli mufassal defterden ulaşmaktayız. Kalenin Osmanlı kayıtlarına yansıyan ilk görevlileri *mülâzımân-ı Kal'a-yı Karahisari'l-mezkûr* başlığında olmak üzere nahiyeye ait köy ve diğer yerleşim birimlerinin bitiminden sonra sıralanmıştır. Bu başlığın ardından atılan ikinci bir başlıkta kale mülazımları *cerehorân*[31] olarak isimlendirilmiştir (Bk. Ekler).

Cerahoranlardan üçünün görevi deftere açıkça yazılmıştı. Birisi tabbal diğeri nakkarezen olmak üzere iki davulcu ve sonuncusu bevvab (kapıcı) kadrosundaydı. Şu an için cerehorlar hakkında söyleyebileceğimiz tek şey Karahisar-ı Behramşah kalesinin Osmanlılar zamanındaki ilk mülazımlarını bu ücretli askerlerin oluşturduğudur. Şöyle ki, defterde belirtilen bilgilere göre bunlar yaptıkları hizmete karşılık belirli bir miktarda buğday alıyorlardı. Dokuz kale görevlisinden sekizinin aldığı ücret toplam 74 mudd buğdaydı. Bunların bir kısmının karşısına ise hem buğday hem de nakit olarak aldıkları akçe yazılıydı. Bu açıdan, bir kale görevlisinin ücreti yaklaşık 150 akçeydi[32]. Son olarak, bunların kökeni hakkında tam fikir sahibi olmak da zordur. Ne var ki en azından birinin baba adının Abdullah olması kendisinin gayrimüslim bir kökenden devşirildiğini düşündürtmektedir. Bu tek örneğin dışındakilerin ise Müslim kökenli olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

---

[27] Hakkı Acun, *Bozok Sancağı (Yozgat İli)'nda Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005, s. 441.
[28] Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik*, İstanbul 1312, s. 96; Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik (Ülkelerin Aynası)*, hzl. Necdet Akyıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz, s. 125.
[29] Kâtip Çelebi, *Cihannüma* (1632), Matbaa-i Amire İstanbul s. 622. Eser için bk. http://www.kitabicihannuma.com/dosyalar.asp (Erişim tarihi: 08.12.2013)
[30] BOA, Td 15, s. 263-284.
[31] *Cerehor*, Selçuklular ve Osmanlılarda daha çok ordunun geri hizmetlerinde kullanılan ücretli askerlere verilen isimdir. Bizim incelediğimiz deftere cerehor şeklinde yazılan ancak aslı cerâhor olan kelime, Farsçada "ücret, nafaka, maaş" anlamlarındaki cerâ kelimesiyle "yiyen, yiyici" manasındaki hor kelimelerinden meydana gelmiştir. Çeşitli kayıtlarda *cerihor*, *serehor* şeklinde de telaffuz edilebilmektedir. Birinci Bayezid (Yıldırım), Timur'a karşı mücadelesinde Rumeli ve Anadolu'dan, daha ziyade gayrimüslimlerden topladığı cerehorlardan yararlanmıştır. Bk. Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 393.
[32] Karahisar-ı Behramşah'taki cerahoranlar için bk. BOA, Td 19, s. 173.

1518 senesinde Karahisar-ı Behramşah'ın 10 personeli bulunuyordu (Bk. Ekler). Bu tarihe gelindiğinde, 1485'teki cerehoran adı verilen ücretli kale teşkilatının ortadan kalktığı ve yerini timarları bulunan mülazımlara bıraktığı görülmektedir. 1485'ten itibaren *tabbal*, *surnayi*, *nakkarezen* gibi unsurlardan oluşan bir mehter takımının da[33] burada bulunması kazanın güvenlik ve askeri merkezinin Behramşah olduğunu düşündürtmektedir. Bu durum büyük ölçüde Zile ve Karahisar-ı Behramşah'ın bundan önce bir zeamet bütünü oluşturmasından ve zeameti Müşalimoğullarının üstlenmesinden de kaynaklanmaktadır. Bir bakıma 1518 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah siyasi ve askeri açıdan yörede mühim bir merkez gibi durmaktadır. Kalede bir kale kumandanı (*dizdâr*) [34] ve adeta onun yardımcısı konumunda bir de *ser-bölükçü* vardı. Dizdar Müşalimoğullarından Emir Bey oğlu Ahmed'di. Kalede diğer görevliler ise üç merd, birer nakkarezen, tabbal, suranyi, bevvab ve imamdı. Kale personelinin yıllık timar toplamı 12529 akçeydi. Dizdar 2006 akçelik timara sahipken, diğer personelin timarları 1000 ila 1300 akçe arasında değişiyordu[35].

1520 senesinde kaledeki personel sayısı halen 10'du (Bk.Ekler). Karahisar-ı Behramşah Kalesi dizdarı bir önceki icmal defterde de adı geçen Emir Beyoğlu Ahmed'di. Bu defa deftere Mirze Müşalim oğlu Ahmed şeklinde geçirilmişti. Bu tarihte kale deftere ilk defa *Müşalim Kalesi* adıyla geçirilmişti. Aradan geçen iki sene zarfında personel ve yaptıkları görevde herhangi bir değişiklik göze çarpmazken, personelin timar toplamı 14113 akçe olmuş; bir önceki döneme oranla 1584 akçe artmıştır[36].

1562'de Karahisar-ı Behramşah'ta bir dizdar, bir kale imamı ve sekiz de merd olmak üzere 10 personel bulunmaktaydı (Bk. Ekler). Bu açıdan bakıldığında yüzyıl ortasına

---

[33] Karahisar-ı Behramşah kalesindeki mehter sınıfını oluşturanlardan nakkare, Arapça nakr vurma, hak etme kökünden gelen bir kelimedir. Osmanlı mehterhanesinin yüzlerine deri gerilmiş üç vurma sazından biridir. Nakkare çalanlara nakkarezen veya nakkareî adı verilmekteydi. Surnay kelimesi Türkçedeki zurnanın karşılığı olan Farsça bir kelimedir. Sur (düğün) ve nây (düdük, boru) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bk. Süleyman Sırrı Güner, "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 109-117. Mehter takımlarında zurna çalanlara surnâyî denmekteydi. Tabbal ise davulcu yerine kullanılan bir tabirdir. Bk. Pakalın, age, cilt: III, s. 369.Trampete benzeyen bu küçük davula mehterhane de kudüm adı da verilmekteydi. Tek olanı olduğu gibi çift olanı da vardı. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983, s.649.

[34] Dizdâr kelimesi Farsça "diz" (kale) ve "dâr" (sahip) kelimelerinden oluşmuştur ve muhafız anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde kale merkez komutanı için kullanılan bir tabir olmuştur. Osmanlıların ilk dönemlerinde kalenin savunması sorumluluğunu üzerinde bulundurmuştur. Sonraları askeri örgütün gelişmesine bağlı olarak kalenin her türlü bakım ve onarımından da sorumlu hale getirilmiştir. Dizdarlar timar tasarruf ederler ve hisar erlerinin kızlarının resm-i arusaneleri ve tahmis-i hami gibi vergileri de alırlardı. Dizdar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. "Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397. Dizdarlar, görevleri gereği, sancakbeyi ve kadıya karşı sorumluydu. Şükrü Eftal Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı:7, 1996, s.3-4. Dizdar kalede yer alan mustahfız denilen savunma askerlerinin askeri komutanı olduğu kadar kalede yaşayan sivil halkın mülki amiri de sayılmaktaydı. Sınır boylarında yer almayan kalelerin dizdarları daha ziyade iç güvenlikten sorumluydu. Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM*, Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara 2013, s. 101-102.

[35] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1518'deki kadrosu için bk. BOA, Td 85, s. 60-61.

[36] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1520 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 98, s. 145-146.

gelindiğinde kalenin personel kadrosunda sayıca bir değişiklik olmadığı gözükmektedir. Dizdarın yıllık timar gelirinin 1520'ye oranla bir miktar arttığı ve 2700 akçeye yükseldiği gözden kaçmamaktadır. Bu tarihte Karahisar-ı Behramşah kalesindeki merdlerin timarları 1300-1400 akçe arasında yoğunlaşmaktaydı. En düşük timar geliri ise Emirhan isimli merde ait olan 1023 akçelik gelirdi. Ayrıca 1520'de Behramşah Kalesi personeline giden toplam 14113 akçelik timar bu tarihte pek de artmamış ve 14422 akçeye ulaşmıştı[37]. Bu da daha ziyade dizdarın gelirindeki artışın sonucuydu.

1574 senesi itibarıyla Karahisar-ı Behramşah Kalesi'nde personelin biri dizdar, biri ser-bölükçü ve beşi merd olmak üzere 10'dan 7'ye gerilediği dikkatten kaçmamaktadır. Bu gerilemede en önemli etken söz konusu tarihte Zile kalesinin de faal hale gelmesidir. Zira, yukarıdaki konularda da dile getirdiğimiz gibi, bu tarihe girerken Behramşah kalesindeki mehterler Zile kalesine kaydırılmıştı. Kalenin 1574 itibarıyla toplam yıllık timar hâsılatı 12400 olurken kişi başına düşen timar miktarında gözle görülür bir artış söz konusudur (Bk. Ekler). Hüseyin ismindeki dizdarın yıllık geliri yaklaşık %10 oranında artıp 3000 akçeye yükselirken; merdlerden tamamı artık 1400 akçe ve üzeri timarı olan görevliler durumuna yükselmişti. Burada çok dikkat çekici bir durum ise bu tarihe kadar kale dizdarının timarı olan Tezekçi köyünün gelirinin 6000'e yükselirken, dizdara bu gelirin yarısının ödenmesidir. Bu durum giderek Osmanlı sınırları ortasında kalan kalenin, Zile'de de kale teşkilatının kurulmasıyla beraber siyasi ve askeri ağırlığını yitirdiğinin bir göstergesidir. Kale personelinin gelirine konu olan köy sayısı da bu tarihte giderek sınırlandırılmıştır, diyebiliriz. Acacı'ya bağlı Hamzaköy, Karahisar-ı Behramşah nefs ve Muhtesib köylerinin 11700 akçelik gelirinin yalnız 9400 akçesi bu personele ayrılmaktaydı[38].

3. Ağcakale

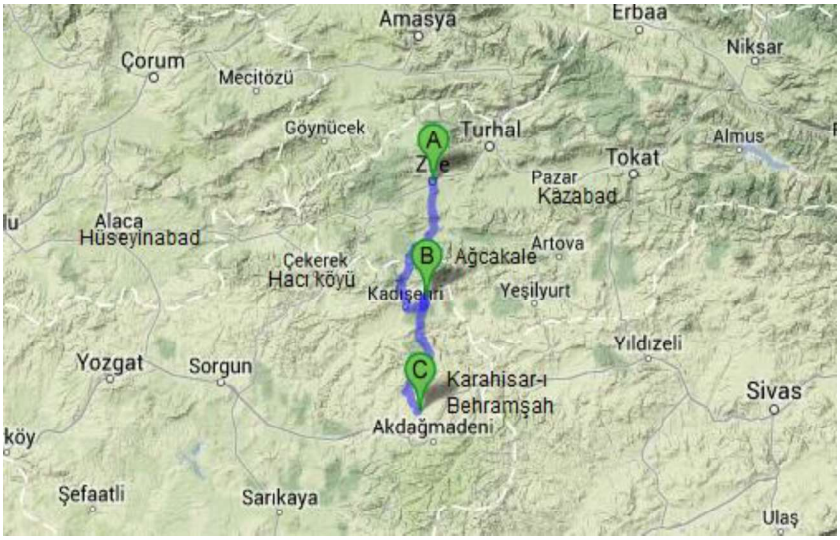
Akçakale, günümüzde Yozgat ili Kadışehri ilçesi sınırları içerisinde bir köydür. Yozgat'a 112, Kadışehri ilçesine 12 km. uzaklıktadır. Köy adını büyük ihtimalle eteklerine kurulduğu kayalık üzerindeki kaleden almış olmalıdır. Bugün kaleden bir kalıntı yoktur. Kuzeybatısında Yozgat ili Çekerek ilçesi, kuzeyinde ise Deveci Dağları ve Zile ilçesi bulunmaktadır. Muhtemelen Osmanlılar dönemindeki Ağcakale'nin üzerinde bulunduğu blok kayalık bugün köyün kurulu olduğu düzlükten 200 m. kadar yüksektedir. Yöredeki bir inanışa göre, kale kalıntısının büyük ölçüde ortadan kalktığı kayalık alan üzerinde Hıristiyan havarilerden biri olan Şemunel Gazi'nin türbesi bulunmaktadır. Bu açıdan kalenin bulunduğu tepe, çevre insanlarının

[37] Karahisar-ı Behramşah kalesinin 1562 senesindeki durumu için bk. BOA, Td 339, s. 130.
[38] Karahisar-ı Behramşak kalesinin 1574 senesindeki durumu için bk. TKA, Td 254, s. 27a-28a.

ziyaret ettiği önemli ziyaret yerlerinden birisidir. Kayalık içerisinde oyma merdivenlerle inilen bir su kaynağı da bulunmaktadır.

Selçuklular zamanında Danişmendiye, Eretna hâkimiyetinde Rum bölgesi sınırları içerisinde kaldığını düşündüğümüz Ağcakale büyük ihtimalle Zile yöresindeki Bizans kale kentlerinden biriydi. Kalenin fonksiyonları hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte, konumuna bakıldığında Zile ile Karahisar-ı Behramşah arasındaki yol üzerinde gözetleme fonksiyonunu yerine getiren bir özellik taşıdığı akla yatkın bir seçenektir. Zile-Karahisar arasındaki yaklaşık 100 km.lik kuzey-güney istikametindeki bir yolun tam da ortasında bir noktada yer alması bu seçeneği destekler niteliktedir (Bkz. Harita.). Kale içerisindeki derin mahzenin (su kaynağının) aynı zamanda bir hapishane olarak kullanıldığı Kadı Burhaneddin dönemindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır[39].

Harita. Zile Kaleleri

A: Zile Kalesi, B: Ağcakale, C:Karahisar-ı Behramşah Kalesi

Ağcakale ismi tarihi kayıtlarda ilk olarak Kadı Burhaneddin'in yaşamını ve mücadelelerini içeren Esterebadi'nin Bezm ü Rezm isimli eserinde geçmektedir. Eserde aktarılanlara bakıldığında, Ağcakale'nin kendi adıyla devlet kuran Kadı Burhaneddin açısından iki farklı dönemeci oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi Kadı Burhaneddin'in Eratna hâkimiyetine son vermeden önce bu kalede belli bir dönem hapis yatmış olması ve bu hapis yaşantısından sonra kendi devletini kurmaya kesin bir şekilde karar vermesidir[40]. Kadı

[39] Esterebadi, *aynı eser*, s. 123.

[40] Kadı Burhaneddin'in 51 günlük hapis hayatını geçirdiği yer konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Kadı Burhaneddin Devleti hakkındaki en kapsamlı çalışmanın sahibi Yaşar Yücel Ağcakale'nin Artukabad'a (Tokat ili Artova ilçesine) yakın bir yerde olduğunu öne sürmüştür. Bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarrih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970, s. 30. Kadı Burhaneddin'in yaşamını ve

Burhaneddin Ahmed, Eretna hâkimiyetine son vermeden hemen önce rakipleri tarafından tuzağa düşürülüp kendi ifadesiyle 51 gün boyunca Ağcakale'de bir kuyu içerisinde tutsak edilmişti[41]. 1381'de Kadı Burhaneddin Ahmed'in devletini kurmasından az bir zaman önce gerçekleşen bu hadise ve Ağcakale'de tutulmasına ilişkin Esterabadi: "… O kalenin adı Ağcakale idi. Renklerin en üstünü olan beyaz, aydınlık ve ferahlık işaretidir…"[42] demiştir.

Kadı Burhaneddin açısından Ağcakale'yi önemli hale getiren ikinci önemli husus, bu kalenin onun fethettiği ilk yer olmasıdır. Ağcakale'nin de içinde olduğu Eretna hâkimiyetindeki Rum bölgesinde yerel emirler güç sahibiydi ve Kadı Burhaneddin 1381'de devletini kurduğunda bölge merkezi bir otoriteden oldukça uzaktı. Bu nedenle, merkezi bir otorite arzulayan Kadı Burhaneddin aynı yıl kendisine karşı harekete hazırlanan Amasya Emiri Ahmed, Seyyidi Hüsam ve Nebi gibi emirlerin üzerine yürümüştür. Bu yürüyüş sırasında Kadı Burhaneddin Nebi'ye ait Ağcakale'yi almıştır. Kale muhafızlığını Körpe Bey'e vermiştir[43]. 1382'de Tokat'ı iki kez kuşatan Kadı Burhaneddin Tokat emirinin Moğollarla işbirliği yapmasından ve Amasya emirinin de kendisine yardıma gelmemesinden dolayı başarısız olmuştur[44]. Kadı Burhaneddin'e karşı sürekli isyan halinde bulunan Seyyidi Hüsam ve Amasya emiri Ahmed'le bu olaylar sırasında işbirliği yapan Moğollar, ittifaktan ayrılıp pişman bir şekilde yaşadıkları yerlere dönmekteydi. Ne var ki dönüş yolları üzerinde bulunan Ağcakale'yi kuşatmışlar; alamamışlardı. Kuşatma sırasında ellerinde esir olarak tuttukları Kadı Burhaneddin'in emirlerinden Pir Ali'yi kullanmak istemişlerdi. Moğol unsurlar bütün çabalarına rağmen, Kadı Burhaneddin'e bağlılığı tam olan Ağcakale'yi ele geçirememişlerdi. En sadık emirlerinden biri olan Pir Ali'nin bu kale yüzünden uğradığı sıkıntılardan kurtulmasını arzu eden Kadı Burhaneddin, kaleyi bütün sadakatine rağmen, Moğol asıllı Körpe Bey'den alıp yönetimini bir başkasına vermişti. Kalenin yönetiminin bu şekilde, Moğolların yüzünden Körpe Bey'in elinden alınması üzerine Moğollar ellerinde tuttukları Pir Ali'yi serbest bırakıp aman dilemek zorunda kalmışlardı[45]. Kalenin bu tarihten

---

seferlerini konu alan Bezm ü Rezm'i dilimize çeviren Mürsel Öztürk bu kalenin Artukabad yakınlarında olduğunu iddia etmiştir. Esterebadi, *aynı eser*, s. 123. Kemal Göde ise Kadı Burhaneddin'in hapis tutulduğu Ağcakale'nin Kayseri Yuvalı köyü civarında bulunan ve büyük olasılıkla Kadı Ahmed'in ismine izafeten, günümüzde Kadı Bağları adıyla anılan yerdeki "Ağ Kale" olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994, s. 111. Bu iki görüşten birincisinin doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Zira, Ağcakale'de kuyuyu andıran bir su mahzeni bulunmakta ve burası hapishane gibi de kullanılmaktadır. Kadı Burhaneddin de bir kuyuda hapis tutulmuştur. Öte yandan, Ağcakale'nin 12 km. yakınlarında söz konusu dönemde Kadışehri adında bir köy bulunmaktadır. Büyük olasılıkla, Kadışehri köyü (bugün Yozgat ili Kadışehri ilçesi) adını Kadı Burhaneddin'den almış olsa gerektir. Son olarak, Kemal Göde'nin adının verdiği Kayseri'deki kale Ağca Kale değil de Ağ Kale olarak bilinmektedir. Haliyle, Kemal Göde'nin görüşü tahminden ibarettir. Kaldı ki bu tahmini yaparken kendisi Yaşar Yücel'in tahminine de göndermede bulunmuştur.

[41] Esterabadi, *aynı eser*, s. 122.

[42] Esterebadi, *aynı eser*, s. 123.

[43] Esterebadi, *aynı eser*, s. 248-249; Yücel, *aynı eser*, s. 65.

[44] Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 76-77.

[45] Esterebadi, *aynı eser*, s. 258; Yücel, *aynı eser*, s. 68-69.

Osmanlılar dönemine kadarki durumu hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Büyük olasılıkla, Zile ve yöresinin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle beraber Ağcakale ve çevresi de Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur.

1455'te kalenin fonksiyonu hakkında pek bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Mustafa Bey diye birinin Ağcakale zaimi olduğunu 1482 tarihli icmal kayıtlarından öğrenmekteyiz. 1485 ve diğer tarihlerde Halka-i Hass nahiyesi içerisinde gösterilen Ağcakale, 1518'de Turhal kalesinden hemen sonra deftere kaydedilmiştir. Kalenin hemen Turhal kalesinden sonra zikredilmesi ve ayrıca kale merdlerinin gelirleri içerisinde Turhal'a bağlı iki köyün malikane gelirlerinin önemli bir yer tutmasından yola çıkılarak Ağcakale'de profesyonel kale teşkilatının kurulmasında Turhal kalesinin imkan ve personelinden yararlanıldığını söylemek yerinde bir yaklaşım olacaktır[46].

Fotoğraf . Akçakale'den bir görünüm

Halka-i Hass nahiyesinde bulunan Ağcakale'nin personeline ilişkin ilk veriler de 1485 tarihlidir. Bu tarihte, kalede dokuz personel bulunmaktaydı (Bk. Ekler). Bunların gelirlerine ilişkin herhangi bir ipucunun defterde verilmemesi kalenin Osmanlı dönemine ait bu ilk personel grubunun vazifelerini belirli bir muafiyet karşılığında yaptığını düşündürtmektedir. Kale personeli konusunda en dikkat çekici durum, hiç şüphesiz kalede yazılan ilk üç ismin kardeş oluşudur. Ayrıca kalede istihdam edilen iki nefer de mücerred yani bekârdır. Bunun dışında bekâr neferlerden birinin önünde *garip* yazmaktadır[47]. Bu garib yöre dışından gelen biri olmalıdır. Son olarak, 1485'te hem Karahisar-ı Behramşah hem de Ağcakale kalelerinde dokuzar personelin istihdam edilmesi sistematik bir politikanın sonucu gibidir. Ayrıca, bu tarihe kadar kale personellerini içeren kayıtlar defterde bulunmazken, söz konusu tarihte kalelerin

[46] Kalenin 1518'deki durumu hakkında bkz. BOA, Td 85, s. 74-75.
[47] Ağcakale'nin 1485 senesindeki personeli için bk. BOA, Td 19, s. 130.

şenlenmiş gözükmesinde Akkoyunlu-Osmanlı çatışmasının rolü de var gibi gözükmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Uzun Hasan'ın Tokat'a kadar gelip Tokat'ı yakıp yıkması sonrası bölgede askeri önlemler artırılmış gibi durmaktadır. Zira, Fatih dönemine gelindiğinde yöre henüz Osmanlı'nın doğu sınırlarına yakın bir konumdaydı.

1518'de Ağcakale'nin altı kişilik bir kadrosu vardı (Bk. Ekler) Kalede bir dizdar, bir kethüda ve dört merd istihdam edilmişti. 1518'de toplam 10099 akçe olan mustahfız timarlarının 2668 akçesi dizdara aitti. Kethüdanın yıllık kazancı 1686 akçeydi Kale merdleri ise 1400-1450 akçenin üzerinde bir timarlara sahipti[48].

1519 tarihli mufassal defterde kalede 10 neferin bulunduğu anlaşılmaktadır (Bk. Ekler). Bununla birlikte, bu isim listesinde bir önceki tarihte kale personeli içerisinde zikredilen isimlere yer verilmemesi düşündürücüdür[49]. Bu durumun 1519 senesinde Şah Veli isyanı esnasında kalede bir tahribatın ya da kale personelinin bir ihmalinin sonucu olup olmadığını şu an için kanıtlayan bir veri elimizde bulunmamaktadır.

1574 senesinde 12 numaralı mufassal tahrir defterinde Ağcakale'de yaşayanlar *hizmetkaran-ı kale* başlığı altında yazılmıştı. Toplam 41 neferin deftere geçirildiği Ağcakale'de kale personeli ile birlikte personelin yetişkin oğullarının da kaleme alındığı dikkatten kaçmamaktadır[50]. 1574 tarihli icmal verilerinde ise Ağcakale'de 10 personel yazılı olup bunlardan yalnız Dizdar Sancı'nın 3000 akçelik timar geliri yanında zikredilmiştir. Dizdarın timar gelirini Halka-i Hass'a bağlı Yoncalık köyünün divani ve niyabet hâsılı oluşturmaktaydı. Kalanların ise kaleye hizmetleri karşısında vergiden muaf oldukları dile getirilmiştir[51]. Bu açıdan bakıldığında, 1574 senesi itibarıyla Ağcakale'nin yavaş yavaş askeri bir üs olmaktan çıkıp bir yerleşim merkezine dönüştüğü söylenebilir. Bu durum büyük ölçüde kalenin stratejik öneminin azaldığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak da önemi azalan kalenin ihtiyacı olan personelin yerleşimin bir parçası olan nüfustan, vergi muafiyetine mukabil karşılandığı öne sürülebilir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yozgat ili sınırlarında bulunan Karahisar-ı Behramşah ve Ağcakale kaleleri Osmanlı Devleti'nden günümüze doğru yapılan idari düzenlemeler sonrasında birer merkez olma özelliklerini ve ana ulaşım yollarındaki konumlarını yitirmişlerdir. Bu nedenle halen köy konumunda olan bu iki kaleyi şehir turizmi ve olanakları içerisinde değerlendirmek oldukça

[48] Ağcakale'nin 1518 senesindeki personeli 85 numaralı icmal defterde yer almaktadır. Bk. BOA, Td 85, s. 74-75.
[49] Ağcakale'nin 1519'daki personeli için bk. BOA, Td 79, s. 220.
[50] TKA, Td 12, s. 162a.
[51] Ağcakale'nin 1574 senesindeki personeli için bk. TKA, Td 254, s. 30b.

güçtür. Haliyle, bu iki kalenin canlandırılması için kırsal turizm bileşenlerinin bir arada devreye sokulmasında yarar vardır. Kırsal turizm bileşenlerinden ilki dağlar, göller, nehirler, ormanlar, doğa manzaraları gibi ögeleri kapsayan kırsal alanlardır. Bilhassa Karahisar-ı Behramşah yöresine yakın kesimler Yozgat'ın ormanlık alanlarıdır. Kırsal turizmin ikinci bileşeni çağdaş mimari, tarih öncesi miras, kaleler, kiliseler, vb. ve köyleri kapsayan kırsal mirastır. Ağcakale ve Karahisar-ı Behramşah'ın bu ikinci bileşenle birleşen birçok katma değeri vardır. Bunların başında Ağcakale'deki Şemunel Gazi ziyaret yeri ve Karahisar-ı Behramşah'taki Ali Şir vb. zaviyeler ile kalede kaleye adını veren Müşalimlerin türbeleri dikkate değerdir. Kırsal turizmin üçüncü bileşeni ise kırsal yaşamı oluşturan el sanatları, yerel etkinlikler, beslenme, agriturizm ve geleneksel müziktir. Yozgat'ın bu iki kaleyi içine alan bölümünde bilhassa hobi bahçesi, vb. agriturizm hareketleri canlandırılabilir. Kırsal turizmin son bileşeni ise kırsal etkinliklerdir. Özellikle bisiklete binme, balık tutma, at binme, avcılık ve yürüyüş gibi etkinlikler bu bileşeni oluşturmaktadır. Karahisar-ı Behramşah'ın geçmiş dönemlerde bir av sahası olduğu dikkate alınırsa bu bileşen de söz konusu yörede turizm potansiyelini geliştirmede harekete geçirilebilir.

Sonuç itibarıyla, özellikle Türk egemenliği döneminde geç şehirleşen Yozgat ve çevresinde sınırlı sayıda Türk eserinin bulunduğu dikkate alınırsa bu iki kale yöre turizmine belli oranda katkı sağlayabilir. Bunun için bazı çalışmalar yapılması gerektiği muhakkaktır. Örnek vermek gerekirse, ilk olarak bu iki kalenin ciddi anlamda restore edilmesi şarttır. İkinci olarak bu iki kale ve çevresini görsel ve yazılı medya ortamında etkin bir şekilde tanıtmak gerekmektedir. Ayrıca bu iki kalenin bulunduğu noktaya giden karayollarının daha bakımlı hale getirilmesi yararlı olacaktır. Son olarak kırsal turizm bileşenleri toplu olarak değerlendirilip bu yöreler ziyaretçiler açısından daha ilgi çekici ve fonksiyonel imkânlarla desteklenebilir.

5. Kaynakça

5.1. Arşivler

a.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

b. Tapu Kadastro Arşivi (TKA)

5.2. Basılı Eserler

Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, cilt: 1-4, İstanbul 1327-1330-1925.

Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *TDVİA*, cilt: 7, İstanbul 1993, s. 393.

Abdülkerim Özaydın, "Kadı Burhaneddin Devleti", *TDVİA*, cilt: 24, İstanbul 2001, s. 76-77.

Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 294, 296 ve 345.

Besim Darkot, "Karahisar", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, cilt: 6, MEB Yayını, İstanbul 1977, s. 276-284.

"Dizdar", *Türk Ansiklopedisi*, cilt: XIII, MEB Yayını, Ankara 1966, s. 396-397.

Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümünü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 309-351.

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, 24. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2007.

Hakkı Acun, *Bozok Sancağı (Yozgat İli)'nda Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2005.

Hakkı Yurtlu, Geçmişten Günümüze Akdağmadeni, Ankara 2001.

Hamdullah Kazvini, *Nuzhat al-kulub*. nşr. G. le Strange, (GMS), Leiden 1913.

İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Alaiye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.

Kâtip Çelebi, *Cihannüma (1632)*, Matbaa-i Amire İstanbul.

Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994.

Koray Özcan ve Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek), *Megaron* (2010), 5/2, s.55-66.

Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri II: Karahisarlar", *Milli Folklör*, 2008, Yıl 20, sayı: 77, s. 89-101.

M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1983.

Metin Tuncel; "Karahisar ", TDVİA, cilt: 24, İstanbul 2001, s.416-418.

Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri", *OTAM*, Sayı: 31 (Bahar 2012), Ankara 2013, s. 87-128.

Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakfı ve Vakfiyeleri", *Belleten*, cilt: 12, sayı: 45, Ocak 1948, s. 17-171.

Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 23 (Bahar 2008), s. 1-53.

Semavi Eyice, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (*TDVİA)*, cilt: 24,İstanbul 2001, s. 234-242.

Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik (Ülkelerin Aynası)*, hzl. Necdet Akyıldız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul tarihsiz.

Seydi Ali Reis, *Miratü'l-Memalik*, İstanbul 1312.

Süleyman Sırrı Güner, "Osmanlı Musikisi ve Mehter", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 109-117.

Şükrü Eftal Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, s ayı:7, 1996, s.3-9.

Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.

Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1970.

Yunus Koç, XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1989.

6. Ekler

Ek-1. 1518'de Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 85, s. 60-61)

Mustahfız (Görevli)	**Timarın Bulunduğu**			**Timara Konu Olan**		**Görevliye Yansıyan**
	Nahiye	**Karye-mezra-kışlak vs.**	**Yerleşim Biriminin Ekilebilir Arazi Miktarı**	**Gelirin Türü**	**Hasıl**	
Ahmed veled-i Emir Bey, dizdar	Karahisar-ı Behramşah	Tezekçi kr.		0	1826	2006
		Kürdükdibi mz. **		İki başdan	180	
Hasan bin Halil ser-bölükçü ve Pirli ve İbrahim ve Hamza ve Mahmud nakkarezen ve Hasan bin Hızır tabbal ve Hüseyin zurnayi ve Taşmur bevvab	Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib		Malikane	945	9523
	Budaközü	Sarukoca kr.		0	1410	
	Karahisar-ı Demirlü	Mestan kr.		0	1690	
	Karahisar-ı Behramşah	Başköy mz. tabi Bubak		0	370	
	Hüseyinabad	İsafakih kışlası		Malikane	272	
		Gerdek mz.	3 çiftlik	Malikane	370	

	Sorkun*	Zeyneddin mz.	10 çiftlik	Malikane	451	
		Gököyük mz.	5 çiftlik	Malikane	540	
		Halilobası mz. an-tevabi-i Hüseyinabad		Malikane	310	
		Borabanlu mz. **	7 çiftlik	Malikane	520	
		Çerçiali mz.	4 çiftlik	Malikane	460	
		Ayrudam mz.	10 çiftlik	Malikane	630	
		Vekaşe mz.		Malikane	410	
		Yortan kr.		0	1145	

*Bu yerleşimler Sorkun'a tabi gösterilse de çoğu Hüseyinabad ya da Karahisar'a yakın yerleşimlerdir.

**Haric ez-defter.

Ek-3. 3. . 1519'da Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 98, s. 145)

Mustahfız (Görevli)	**Timarın bulunduğu**		**Timara Konu olan**		**Görevlilere Yansıyan Hasıl**
	Nahiye	**Karye-mezra-kışlak vs.**	**Gelirin Türü**	**Hasıl**	
Ahmed veled-i Mirze Müşalim, dizdâr-ı kale-i Behramşah	Karahisar-ı Müşalim	Tezekçi kr.	Divani	1879	2349
	Karahisar-ı Müşalim	Kürdükdibi mz.	İki başdan	220	
	Karahisar-ı Müşalim	Sincanlu mz.	Divani	250	
Timar-ı mezkurin an merdân-ı kale-i mezbûr.	Karahisar-ı Behramşah	Nefs-i Karahisar-ı Behramşah	Malikane	3345	11764
	Acacı	Hamzaköy-i Köhne kr.	Divani	1210	
	Karahisar-ı Müşalim	Aktaş ve Kongün kr.	İki başdan	1800	
	Karahisar-ı Müşalim	Muhtesib kr.	Malikane	1000	
	Karahisar-ı Müşalim	Sapar kr.	Divani	620	
	Hüseyinabad	Kapaklu kr.	Divani	1354	
	Karahisar-ı	Alacakilise	İki başdan	470	

	Müşalim	mz.			
	Karahisar-ı Müşalim	Karuköy mz.	İki başdan	450	
	Karahisar-ı Müşalim	Kuldan mz.	Divani	370	
	Karahisar-ı Müşalim	Sarucahacı mz.	İki başdan	315	
	Karahisar-ı Müşalim	Bazarcık mz.	İki başdan	500	
	Karahisar-ı Müşalim	Karaağaç mz.	0	330	

Ek-2. 1562'de Karahisar-ı Behramşah Kalesi Timarları (BOA, Td 339, s. 130)

Mustahfız (Görevli) Adı ve Görevi	**Timarın Bulunduğu**		**Timara Konu Olan**		**Görevlilere Yansıyan Hasıl**
	Nahiye	**Karye-mezra-kışlak vs.**	**Gelirin türü**	**Hasılı**	
Hasan Çavuş, dizdâr-ı kale-i Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah	Tezekçi kr.	Divani	2700	2700
Mehmed Fakih, *imam-ı kale-i mezbure* ve Kutlu ve Ali veled-i Halil ve Sufi ve Hızır ve Emirhan ve Pir Veli ve Mirza ve Hüseyin *an-merdân-ı kale-i Karahisar-ı Behramşah*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	11428
	Acacı	Hamzaköy-i Köhne	Divani	3000	
	Karahisar-ı Behramşah	Tayyib? mz.	Malikane	1728	
	Karahisar-ı Behramşah	Sapar kr.	0	900	
	Karahisar-ı Behramşah	Kürdük Dibi mz.	0	1200	
	Karahisar-ı Behramşah	Kuldan mz.	0	600	

Ek-3. 1574'te Karahisar-ı Behramşah Kalesi Personeli ve Timarları (TKA, Td 254, s. 27a-28a)

Sıra	**Adı**	**Görevi**	**Timarın bulunduğu**		**Timara Konu Olan Gelirin**		
			Nahiye	**Karye-mezra-kışlak vs.**	**Türü**	**Hasılı**	**Görevliye Yansıyan Miktarı**

1	Hüseyin	*Dizdar*	Karahisar-ı Behramşah	Tezekçi kr.	Divani ma'a gaib	6000	3000
2	Bayla	*Merd*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1900
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	1600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	6100	
3	Kuşlu	*Merd*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1900
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	1600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	6100	
4	Pirzâde	*İmam*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1400
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	1600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	6100	
5	Cafer	*Ser-bölük, Merd*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1400
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	1600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	6100	
6	Pirkulu	*Merd*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1400
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	1600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	6100	
7	Mustafa	*Merd*	Karahisar-ı Behramşah	Karahisar-ı Behramşah nefs	Malikane	4000	1400
			Karahisar-ı Behramşah	Muhtesib kr.	0	600	
			Acacı	Hamzaköy kr.	Divani	100	

Ek-4.1518'de Ağcakale Timarları (BOA, Td 85, s. 74-75)

Mustahfız	**Timarın Bulunduğu**		**Timara Konu Olan**			**Görevliye Yansıyan Hasıl**
	Nahiye	**Karye-mezra-kışlak vs.**	**Gelirin Türü**	**Hasıl**	**Genel Hasıl**	
Mezid, dizdar-ı kale-i Ağca	Yenimüslüman	Ernebadi kr.	0+1/3 niyabet	3936	7121	2668
		Bilkayı kr.	0+niyabet	1354		

	Halka-i Hass	Yavihasan kr.	0	1300		
		Beydili kr.	0	531		
Pir Mahmud veled-i İlyas, kethüda-i kale-i mezbure	Kızılkünbed	Tankuş kr.	Malikane	1586	1686	1686
	Gelmuğad	Bünyadlık ve Dulalan mz.*	0	100		
Nazar veled-i Kutlu Paşa, Mehmed veled-i Ali, Mahmud veled-i Abdullah , Mehmed veled-i Süleyman an-merdan-ı kale-i Ağca.	Turhal	Gülüt kr.**	Malikane	1980	5745	5745
		Hamid kr.	Malikane	2925		
	Kuştaş	Mahmud kr.	Malikane	840		

*Haric ez-defter.

*Mezkur karyenin malikanesi vakf-ı ebnalık üzere der-kenar-ı malumesi hükm-i şerifle mukarrer olundu. Fi evasıt-ı Cemaziye'l-evvel sene 924/20-30 Mayıs 1518.

Ek-5 1574'te Ağcakale Hizmetkarları

Sıra	İsim	Sıra	İsim	Sıra	İsim
1	Hüseyin veled-i Yar Ahmed	15	Ali birader-i o (müc)	29	İsmail veled-i o
2	Satılmış veled-i Kaya	16	Hamza birader-i diğer (müc.)	30	Şaban birader-i o (müc.)
3	Mehmed veled-i Nasuh	17	Hamza veled-i Dede Bali (müc.)	31	Nebi birader-i diğer (müc.)
4	Bünyad veled-i Dede Bali	18	Veli birader-i o (müc.)	32	Ömer veled-i Kılıç (müc.)
5	Kaya veled-i o	19	Pir Veli veled-i Mehmed	33	Hızır veled-i Mehmed (müc.)
6	Kubad veled-i Ali	20	Bünyad veled-i Kaya (müc.)	34	Hüseyin veled-i Süleyman (müc.)
7	Erşan veled-i Emirşah	21	Ahmed veled-i Mehmed (müc.)	35	Halil birader-i o (müc.)
8	Kılıç veled-i Mehmed	22	Mahmud birader-i o	36	Mustafa veled-i Hacı Bey

			(müc.)		
9	Mehmed veled-i Hasan	23	İbrahim veled-i Ahmed (müc.)	37	Hacı Bey veled-i o (müc.)
10	Murad birader-i o (müc.)	24	İsa birader-i o (müc.)	38	Mehmed veled-i Hacı Bey
11	Bilmiş veled-i Yar Ahmed	25	Musa birader-i o (müc.)	39	Hasan veled-i o
12	Yar Ahmed veled-i o (müc.)	26	Ali veled-i Kubad (müc.)	40	Musa veled-i Mehmed
13	Hamza birader-i o (müc.)	27	Veli birader-i o (müc.)	41	Himmet birader-i Mehmed
14	Nasuh veled-i Satılmış (müc.)	28	Ramazan veled-i Erşan		

Ek-6. 1574'te Ağcakale Personeli ve Timarları (TKA, Td 254, s. 30 b).

Sıra	Adı	Görevi*	Timarın Bulunduğu		Timara Konu Olan Gelirin		
			Nahiye	Karye-mezra-kışlak vs.	Türü	Hasıl	Görevliye Yansıyan Miktarı
1	Sancı	Dizdar	Halka-i Hass	Yoncalık kr.	Divani+niyabet	3000	3000
2	Erşan veled-i Emirşeh	0	0	0	0	0	0
3	Kubad veled-i Hamza	0	0	0	0	0	0
4	Mehmed veled-i Nasuh	0	0	0	0	0	0
5	Satılmış veled-i Kaya	0	0	0	0	0	0
6	Kılıç veled-i Mehmed	0	0	0	0	0	0
7	Kaya veled-i Bünyad	0	0	0	0	0	0
8	Bünyad veled-i Dede Bali	0	0	0	0	0	0
9	Hasan veled-i Yar Ahmed	0	0	0	0	0	0
10	Süleyman veled-i Hüseyin	0	0	0	0	0	0

*Dizdar haricindeki 9 kişi kaleye hizmetleri karşılığında vergiden muafiyetleri olan köylü nüfustur.